

ANNA WOŹNIAK

ROZWAŻANIA BIBLISTYCZNE W NAUKOWYM DOROBKU RYSZARDA ŁUŻNEGO NA TEMAT DUCHOWOŚCI

Wszystkie rzeczy mają swój czas
i swym zamierzonym biegiem
przemija wszystko pod słońcem
(Kohélet, 3, 1-9)

Istotne pytanie Ryszarda Łużnego: „Czy rusycystyka może służyć ewangelizacji?“, jakie stało się przedmiotem konferencji poświęconej jego badaniom naukowym w związku z 15. rocznicą jego śmierci, zostało sformułowane i postawione w przełomowym i decydującym momencie naszych polskich dziejów. Pojawiło się bowiem w epoce ideologicznego zwrotu i przewartościowań, kiedy ujawniały się ukryte niegdyś w społeczeństwie nastroje sprzeciwu, buntu i odrzucenia systemu socjalistycznego. Wygłoszone na konferencji Instytutu Filologii Rosyjskiej UŚ w Sosnowcu, odbywającej się w dniach 30 marca-1 kwietnia 1979 r.¹, pytanie to zostało powtórzone i rozwinięte w publikacji prof. Łużnego, zamieszczonej w nielegalnym wówczas niezależnym piśmie młodych katolików „Spotkania” z 1979 roku, nr 7². Wybrzmiało ono jeszcze podczas inno-

---

PROF. DR HAB. ANNA WOŹNIAK – kierownik Katedry Literatury Rosyjskiej w Instytucie Filologii Słowiańskiej KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: anewoz@kul.lublin.pl

¹ Zob. W. K o w a l c z y k, *Profesor Tadeusz Kołakowski jako badacz sacrum w literaturze rosyjskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 43(1995), z. 7, s. 227.

² R. Ł u ż n y, [R u s y c y s t a], *Czy rusycystyka może służyć ewangelizacji?*, „Spotkania”. Niezależne pismo młodych katolików, lipiec 1979, nr 7, s. 34-39. Przedruk [w:] „Spotkania”, nr 7-8,

wych zgromadzeń slawistów wschodnich na początku lat 80. Było wówczas pytaniem anonimowego [Rusycysty] oddziałującym „jak grom z jasnego nieba”³, szokującym pytaniem o dyscyplinę, postrzeganą zazwyczaj w ideologicznej otocze, tym razem jednak połączoną ze sferą zupełnie inną, bowiem z warstwą znaczeń chrześcijańskich; owo pytanie zderzało pojmowanie rusycystyki niejako z misją religijną, ewentualnością czy też wręcz powinnością ewangelizowania i tak, jak rozumiał to Ryszard Łużny, oznaczało wartości duchowe i chrześcijańskie.

Być może wówczas i teraz pozostaje ono nadal pytaniem retorycznym? Pytania retoryczne wszakże w dzisiejszej zglobalizowanej rzeczywistości brzmią ciągle retorycznie, a przy tym przez nikogo nie chcą być już słyszane... W poruszającym świadomość rusycystów pytaniu Łużnego krył się więc jeszcze jeden istotny aspekt jego myślenia o slawistyce, mianowicie ten ważny i nośny wątek, jaki przepełnił od tego przełomowego czasu właściwie dalsze jego poszukiwania i dokonania naukowe, pojawił się w wielu studiach i pracach, zaistniał w jego rozległych badaniach nad literaturą i kulturą nie tylko Rosjan, ale także Ukraińców i Białorusinów. Tę nową wartość w badaniach rusycystycznych, jak również szerzej – slawistycznych, obecność zadumy nad sakralnością, tę „wolną” rusycystykę, i jej oswobodzoną od ideowych uzależnień i indoktrynacji przestrzeń badawczo-naukową, wiązać należy w badaniach R. Łużnego z problematyką duchowości wschodniosłowiańskiej, a w niej ze sferą *sacrum* chrześcijańskiego, i idąc dalej – bardziej szczegółowo widzieć w kontekście Biblii.

Swoje omówienie chciałabym więc poświęcić refleksji Ryszarda Łużnego nad zagadnieniami biblijnymi, ponieważ prekursorstwo Profesora pod tym względem na gruncie rusycystyki i w ogóle slawistyki wschodniej, czyli badanie tekstu biblijnego, oraz znaczenie tychże eksploracji, nie podlega dzisiaj dyskusji. To bowiem dzięki Łużnemu, promotorowi przemian, zakorzeniły się owe badania biblijne w literaturoznawstwie wschodniosłowiańskim, pojawiła się „biblistyka”. Tak bowiem ten nurt eksploracji określał R. Łużny. W przybliżaniu, opisie i hermeneutyce zarówno literatury jak i zjawisk kulturowych Rosjan, Ukraińców i Białorusinów, zapoczątkowany został i rozwijał się namysł nad fundamentalną

Paris: Spotkania Editions, [b.r.w.], s. 54-62; zob. t e n ż e, *Inspiracja chrześcijańska we współczesnej literaturze rosyjskiej, czyli co ta literatura mówi dziś o Bogu*, [w:] *Literatura a chrześcijaństwo*, t. II, Kraków: Studium Myśli Chrześcijańskiej przy Duszpasterstwie Akademickim w Krakowie 1979-1980, s. 100-119.

³ K o w a l c z y k, *Profesor Tadeusz Kołakowski...*, s. 227.

w tamtym okresie kwestią: literatura i chrześcijaństwo. Profesor, bez wątpienia, zapoczątkował nurt „religiologiczny” w rusycystyce polskiej, zaszczerpił ideę badań nad problematyką duchową i kulturą duchową Słowian, rozpoczętą nie tylko na KUL i UJ, ale stopniowo także w innych polskich uniwersytetach, gdzie zainspirowani nią rusycyści zaczęli podejmować od tego rewolucyjnego momentu refleksję naukową nad prawosławiem, tematyką sakralną i biblijną.

W dorobku piarstwa naukowego i popularyzatorskiego R. Łużnego jest kilkanaście tekstów bezpośrednio poruszających zagadnienia biblistyki, pierwsze z nich to szkice z lat 1978-1979, opublikowane właśnie w tamtym okresie „burzy i naporu”: *Wizja chrześcijańska u Lwa Tolstoja* oraz *Pisarze – prorocy: Fiodor Dostojewski*⁴. Ich autor poruszał twórczość wielkich rosyjskich prozaików – chrześcijan, wskazując na ich ścisłe relacje z religią i duchowością prawosławną. Za tymi pierwszymi pracami następowały kolejne artykuły przybliżające tematykę chrześcijańsko-prawosławną oraz zagadnienie duchowości religijnej, jakie nurtowało badacza niezwykle mocno. Wyraźny przełom w jego badaniach, często akcentowany przez interpretatorów twórczości naukowej Łużnego, odznaczył się głównie w działalności naukowo-organizacyjnej, inspirujących środowisko rusycystyczne i slawistyczne Proforskich inicjatywach o szerokim rezonansie naukowym, szczególnie podczas jego pracy na KUL (w Międzywydziałowym Zakładzie Badań nad Kulturą Bizantyńsko-Słowiańską)⁵. Zanim jednak przejdę do kolejnych tekstów biblistycznych, chciałabym naświetlić jeszcze inne konteksty, dotyczące genezy ścisłych zainteresowań Profesora biblistyką, oprócz tego zasadniczego tła przywołanego wcześniej, czyli faktu przemian kulturowych i politycznych.

Otóż, za jeden z etapów i impulsów do badań nad *sacrum*, a szczególnie nad Pismem św. należy uznać, rzecz jasna, inspiracje Profesora dokonaniai badawczymi w zakresie problematyki religioznawczej, osiągniętymi przez szkołę lubelską. Była ona reprezentowana głównie przez myśl teoretyczną i analizy teksto-

---

⁴ *Wizja chrześcijaństwa u Lwa Tolstoja*, [w:] *Literatura a chrześcijaństwo*, praca zbiorowa, Kraków: Studium Myśli Chrześcijańskiej przy Duszpasterstwie Akademickim w Krakowie 1978/1979, s. 86-97; t e n ż e, *Pisarze – prorocy: Fiodor Dostojewski*, tamże, s. 98-114.

⁵ Zagadnienie badań nad problematyką *sacrum* i chrześcijaństwa u R. Łużnego należy postrzegać całościowo i kompleksowo, to bowiem cały zasób dorobku organizacyjno-badawczego oraz publikacyjnego lat 80. i 90. XX w., wprowadzonego do obiegu slawistyki wschodniej za sprawą inicjatyw naukowo-badawczych prof. Łużnego. Chodzi m.in. o tomy prac zbiorowych (pokłosie konferencji): *Dzielo chrystianizacji Rusi Kijowskiej i jego konsekwencje w kulturze Europy*, red. R. Łużny, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1988; *Chrześcijański Wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989.

logiczne polonistów Stefana Sawickiego, Marii Jasińskiej-Wojtkowskiej, Mariana Maciejewskiego w pracach z lat osiemdziesiątych XX wieku. W 1986 r. ukazała się praca zbiorowa *Biblia a literatura*⁶, w której to publikacji znalazł się także tekst R. Łuźnego *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*⁷, nota bene jedyny wówczas oceniony tekst, będący świadectwem dawnych reżimowych czasów, kiedy to niepożądane przez władzę treści podlegały ostrej cenzurze⁸. Tą, aktywizującą zwrot ku sakralności, inspiracją badawczą u Łuźnego była niewątpliwie kolejna polonistyczna praca *Sacrum w literaturze*⁹. Bezsprzecznie, jak wynika z zapisów Profesora, nieocenionym źródłem naukowej refleksji nad sakralnością kultury wschodniosłowiańskiej stał się również projekt badawczy „Biblia w literaturach Wschodnich Słowian”, realizowany w ramach szerszego przedsięwzięcia „Biblia a literatura” przez Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie. Wyrazem owych nowych tendencji był międzynarodowy kongres zorganizowany w czerwcu 1993 roku właśnie w Jerozolimie pod takim samym hasłem. W kongresie tym wzięli udział także polscy badacze: R. Łuźny, Ludmiła Jankowska, Eliza Małek, Janina Sałajczykowa, Wasilij Szczukin, autorzy tekstów zamieszczonych w tomach materiałów pokonferencyjnych¹⁰. Następne etapy prac nad znaczeniem Biblii w kulturze Słowian sygnowane były przez projekty badawcze (granty) lat 1993-1996, realizowane w Polsce: „Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich: Rosjan, Ukraińców i Białorusinów”. Ich rezultatem były konferencje naukowe, z których jedna miała miejsce w Krakowie 22-23 września 1995 roku, druga zaś w Kazimierzu Dolnym, zorganizowana przez ośrodek lubelski 25-26 września 1995 roku. W konsekwencji ukazały się dwie odrębne publikacje¹¹, zawierające ponad 40 artykułów i studiów, w których

---

⁶ *Biblia a literatura*, (Materiały z Sympozjum zorganizowanego przez Zakład Badań nad Literaturą Religijną i Katedrę Teorii Literatury, Lublin, 4-7 maja 1981), red. S. Sawicki, J. Gotfryd, Lublin 1986.

⁷ R. Łuźny, *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*, [w:] *Biblia a literatura*, s. 417-427.

⁸ R. Łuźny wspominał o ingerencji cenzora w tekście wstępnym: *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, red. R. Łuźny, D. Piwowarska, Kraków 1998, s. 5-11 (wydany pośmiertnie). Zob. R. Łuźny, *Od autorów i redaktorów – zamiast wstępu*, [w:] *Biblia w literaturze*, s. 7.

⁹ *Sacrum w literaturze*, red. J. Gotfryd, M. Jasińska-Wojtkowska, S. Sawicki, Lublin: TN KUL 1983.

¹⁰ Zob. *Od autorów i redaktorów – zamiast wstępu*, [w:] *Biblia w literaturze*, s. 8.

¹¹ *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, red. R. Łuźny, D. Piwowarska, Kraków 1998; „Roczniki Humanistyczne” 44(1996), z. 7.

podjęte były zagadnienia relacji między Biblią i literaturami wschodniosłowiańskimi, a także refleksja nad pierwiastkami biblijnymi, obecnymi w twórczości ustnej. Niewątpliwie był to dorobek duży i istotny, zamysł twórczy inicjatora projektu odzwierciedlił się w nim bowiem w sposób udany, co ważne – prekursorski, jakkolwiek sam twórca tego „biblijnego dzieła”, R. Łużny dostrzegł jego pewne słabości, czyli urzeczywistnienie całego projektu, jak pisał „fragmentaryczne”, „ułamne”, „niekompletne”, z przewagą tekstów skoncentrowanych na tematach rosyjskich¹².

Byłby to jednak obraz niepełny, gdybyśmy namysł Profesora nad Biblią, Księgą Źródłem łączyli tylko i wyłącznie z inspiracją i wzorcami polonistycznymi. Niebagatelny wszak wpływ na przełom zainteresowań, warunkowanych, jak wspomniałam, sytuacją polityczną i kulturową lat 80., miał w znaczącej mierze, czas milenijny, 1000-lecie chrztu Rusi Kijowskiej i pokłosie tysiącletniego dziedzictwa chrystianizacji Wschodnich Słowian. To był fakt kulturowy niebagatelnej wagi i – jak sądzę – moment religijny o istotnym wpływie na nurty naukowej działalności Profesora.

Profesor, mówiąc o celach i przyszłościowych planach badawczych slawistyki wschodniej w odautorskim wstępie do tomu *Biblia w folklorze i literaturach wschodniosłowiańskich*, stwierdzał:

[...] wyczerpujące opracowanie tytułowej kwestii (Biblia a literatura), jaką stanowi przecież wielce istotny, może jeden z najważniejszych składników wielkiego zadania badawczego, stojącego przed współczesnym słowianoznawstwem, nie tylko zresztą polskim – wszechstronnego zbadania relacji zależności pomiędzy literaturą a religią, miejsca i roli inspiracyjnej chrześcijaństwa w tysiącletnich dziejach kultury duchowej narodów słowiańskich, zwłaszcza tych, które wywodzą się ze wspólnego pnia Rusi Kijowskiej¹³.

Tekst był datowany: „w grudniu 1996 roku”.

Owe przyszłościowe zadania i potrzeby, związane z biblistyką i religią w literaturze i kulturze słowiańskiej, zrealizowane zostały najpierw dzięki konferencji „Sacrum w literaturach słowiańskich” (6-10 czerwca 1988), zorganizowanej przez Międzywydziałowy Zakład Badań nad Literaturą Religijną, przy współudziale Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Kulturą Bizantyńsko-Słowiańską, kierowanym przez R. Łużnego. Rezonans tej konferencji był, jak mniemam, jedną

¹² *Od autorów i redaktorów – zamiast wstępu*, s. 10

¹³ Tamże, s. 11.

z poważnych przyczyn uruchomienia wkrótce, w roku akademickim 1989/1990, na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Sekcji Filologii Słowiańskiej. Pokłosem konferencji stał się ponadto tom prac i studiów *Sacrum w literaturach słowiańskich*¹⁴, długo, niestety, wyczekiwany, ujrzał bowiem światło dzienne dopiero w 1997 roku (swoisty rekord!).

Bibliistyka, czyli nauka zajmująca się Biblią i studiami biblijnymi, zwłaszcza egzegezą i hermeneutyką biblijną, analizą i krytyką tekstu Biblii, zaczęła się szczególnie intensywnie rozwijać od 1. poł. XX wieku, od czasu pontyfikatu papieży Leona XIII oraz Piusa XII, kiedy to pojawiły się oficjalne teksty Kościoła, wśród nich zwłaszcza encyklika biblijna Piusa XII *Divino afflante Spiritus* z 1943 r., a następnie Konstytucja Objawienia *Dei Verbum*, rezultat nauki Soboru Watykańskiego II¹⁵. Zaznaczmy, że już od samego początku istnienia nauk biblijnych uwydatniał się problem stosunku Biblii i literackości. Papież Benedykt XVI w przemówieniu do uczestników zgromadzenia plenarnego papieskiej Komisji Biblijnej 23 kwietnia 2009 roku, powołując się na Konstytucję *Dei Verbum*, przywołał podnoszone niejednokrotnie przez innych biblistów¹⁶ (a najpierw przez św. Augustyna) argumenty i słowa i stwierdził: „Bóg w Piśmie św. mówi do człowieka ludzkim językiem”¹⁷. To przypomnienie wzmocniły kolejne ważne spostrzeżenia Ojca św.: „interpretacja historycznoliteracka jest pierwszym wyznacznikiem wszelkiej egzegezy, za nią powinno iść powiązanie interpretacji z za-

---

¹⁴ *Sacrum w literaturach słowiańskich*, red. P. Nowaczyński, J. Gotfryd, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1997.

¹⁵ K. R a h n e r, H. V o r g r i m l e r, *Krytyka biblijna*, [w:] *Mały słownik teologiczny*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1987, s. 196; zob. też. S. S a w i c k i, *Biblia a literatura. Wprowadzenie do obrad*, [w:] *Biblia a literatura*, s. 13.

¹⁶ Zob. np. ks. M. R u s e c k i, *Biblia i teologia. Aspekt metodologiczny*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. IV: *Biblia w kontekście kultur*, Lublin: Wyd. KUL 2009, s. 80. Mowa tu o dwóch autorach Pisma św., Bogu i natchnionych pisarzach.

¹⁷ Por. A. Ś w i d e r k ó w n a, *Rozmowy o Biblii. Prawo i prorocy*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN 2009. Autorka przypomina, że Konstytucja o Objawieniu Soboru Watykańskiego II cytuje słowa św. Augustyna: „Bóg bowiem przemawia przez ludzi na sposób ludzki”, i dalej przytacza słowa Konstytucji: „do sporządzenia ksiąg świętych Bóg wybrał ludzi w taki sposób, iż pracując dla Niego posługiwali się swymi własnymi możliwościami i zdolnościami” (tamże, s. 20). Zob. t a ż, *Bramy do Biblii*, Kraków: Wydawnictwo M 2012, s. 5-30; t a ż, *Prawie wszystko o Biblii*, Warszawa 2002, s. 36-41; zob. też: R a h n e r, V o r g r i m l e r, *Pismo Święte*, [w:] *Mały słownik teologiczny*, s. 327-331. Sobór Watykański i Konstytucja Objawienia rozróżniają między Bogiem jako „Autorem” Pisma św. a ludźmi jako jego „prawdziwymi autorami”, nauczając, że księgi biblijne „w sposób pewny i bez błędu uczą prawdy, jaka z woli Bożej miała być przez Pismo św. utrwalona dla naszego zbawienia” (tamże, s. 329).

łożeniami nauki o natchnieniu i prawdzie w Piśmie św.”¹⁸. Literacki charakter tekstów czterech kanonicznych Ewangelii i rolę opowiadania historii na sposób właśnie literacki i przekaz za pomocą chwytów właściwych literaturze podkreślał Joseph Ratzinger, papież Benedykt XVI również w swej ostatniej książce *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*¹⁹. A zatem, patrząc uważnie na relacje Pisma św. i literatury, nie można nie dostrzegać faktu wiązania Biblii z aspektem literackim, fundamentalnego problemu jej literackości, ujmowania Pisma św. jako literatury, która staje się, obok innych aspektów Biblii – pojmowanej głównie jako tekst natchniony – elementem organizującym i wspomagającym jej najważniejsze przesłanie religijne²⁰. Kwestia: Biblia a literatura, związki teologii i literatury pięknej stanowiły i stanowią więc dla wielu biblistów, a także teologów czy teoretyków literatury, m.in. E. Auerbacha, P. Ricoeura, M.-D. Chenu, Cz. Bartnika, S. Sawickiego, żywotne zagadnienie naukowe²¹.

Jak można zatem wywnioskować, przyglądając się dokonaniom i dociekaniom naukowym prof. R. Łużnego w zakresie – nazwę to – „biblistyki literackiej”, jego dorobek na ten temat w jakimś znaczącym stopniu wpisuje się w nurt zainteresowania Pismem św. literaturoznawców, którzy, konfrontując obie dziedziny: literaturę i teologię, usiłują rozpoznać elementy, sensy i przesłanie religijne literatury. Refleksja Łużnego nad tymi zagadnieniami ma przy tym znamiona dwojakie, z jednej strony bowiem wiąże się z działaniami organizacyjnymi, inicjującymi badania biblijne na gruncie slawistyki literackiej, z drugiej natomiast,

---

¹⁸ Zob. *Benedykta XVI przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego papieskiej Komisji Biblijnej, 23 kwietnia 2009 roku*, „Studia Nauk Teologicznych PAN” 4(2009), *Biblia w kontekście kultur*, s. 12.

¹⁹ J. Ratzinger, Papież Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu. Dzieciństwo*, przekł. W. Szymona OP, Kraków: Znak 2012, s. 28-29. Pismo św., mówił papież: „Opowiada historię, która interpretuje Pismo, i na odwrót: to, co Pismo chciałoby w wielu miejscach powiedzieć, teraz dopiero staje się widoczne dzięki tej nowej historii. Jest to historia, która w całości rodzi się ze słowa [...]”, posługuje się opowiadaniem i Słowem.

²⁰ Zob. ks. J. Kudasiewicz, *Ze współczesnych badań literackich nad Ewangeliami*, [w:] *Biblia a literatura*, s. 39-66. Ewangelia odniesiona została do „literatury faktu”, relacjonującej autentyczne wydarzenia, ujętej w sposób zbeletryzowany (s. 63).

²¹ Por. ks. J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994 (tu zob. *Pismo Święte jako literatura*, s. 44-50). Pisząc o dialogu teologii i literatury, autor konstatuje: „Teologia i literatura piękna nie tylko „wyrastają ze słowa” i nie tylko „spotykają się w Biblii”, ale mają za sobą długą historię „wspólnych dziejów”. [...] dlatego historia relacji „teologia – literatura piękna” stanowi istotną podstawę traktowania literatury jako miejsca teologicznego oraz wyodrębniania różnorodnych sposobów jej funkcjonowania jako locus theologicus”. Tamże, s. 61-62.

ma wymiar krytyczny, interpretacyjny i hermeneutyczny. Rozumienie kwestii biblijnych w pracach Profesora – w szerokim aspekcie – zorientowane było wokół poszukiwania śladów czy widocznych przejawów *sacrum* i *sanctum*, pierwiastków myśli i teologii chrześcijańskiej w kulturze i literaturze Słowian wschodnich, pierwiastków silnie oczywiście zrośniętych z Pismem św. Recepcja Biblii w kręgu wschodniosłowiańskiej kultury chrześcijańskiej i rozpoznawanie jej biblijnych konotacji, przybrały więc u Łuźnego wieloraki charakter, stanowiły swoisty rodzaj *filologiae sacrae*. Biblia w jej związku z literaturą, co wyczytać można z biblijnych tekstów Łuźnego, jawi się w kilku przekrojach i polach semantycznych:

- jako tworzywo i główna Księga inspiracji i źródło dla literatury;
- jako tekst – najważniejszy Symbol chrześcijańskiej tradycji kulturowej;
- jako sakralny prawzór i model – archetypiczny wzorzec działalności twórczej, zwłaszcza pisarskiej, poetyckiej;
- jako wzorzec etyki i aksjomatyki chrześcijańskiej;
- wreszcie jako dzieło literackie, poruszające bogactwem środków stylistycznych, form i gatunków²².

Biblię postrzegał zatem Profesor nie tylko jako Księgę dokumentalno-źródłową²³ o kerygmaticznym charakterze, ale eksponował w niej znaczenie literackie, jej naturę poetycką, czyli tak często poruszany przez biblistów aspekt literacki Pisma św. Podobnie, jak Benedykt XVI i oczywiście wielu innych badaczy Pisma św., mówił Łuźny o historycznoliterackiej interpretacji i badaniu literaturoznawczym jako jednym z istotnych narzędzi egzegezy Biblii – tekstu natchnionego. Jednak przede wszystkim w swym zapatrzeniu na Pismo św. zwracał się ku konfrontowaniu tekstu literackiego z Biblią. Jego refleksja zyskiwała więc dwutorową perspektywę badawczą, w jakiej dominowało ujęcie: od literatury ku Biblii. Pisał o *universum symbolicum* tekstu literackiego i jego oddziaływaniu, „obrazowaniu, metaforyce, topice i kompozycji tekstu”, rozpatrując twórczość ruskich poetów barokowych i barokową biblistykę, analogicznie także zwracał uwagę na te właśnie środki wyrazu, sposoby ekspresji i bogactwo treściowo-obrazowe o nacechowaniu biblijnym, warstwę językowo-stylistyczną w „bibli-

---

²² O tych zakresach semantycznych Biblii w literaturze pisał Łuźny m.in. [w:] *Pisarze baroku wschodniosłowiańskiego oraz ich biblijne lektury*, „Roczniki Humanistyczne” 44(1996), z. 7, s. 55.

²³ Tamże, s. 57.

stycie” ludowej²⁴. Podobną metodologię stosował wówczas, gdy koncentrował się na analizie funkcjonowania pierwiastków biblijnych w twórczości współczesnych XX-wiecznych pisarzy rosyjskich²⁵.

Przypomnijmy jeszcze, że problematyka relacji Biblia – literatura, jak zostało to unaocznione w badaniach biblijnych i literackich wspomnianych wyżej autorów szkoły lubelskiej, może skupiać się na dwóch nurtach, po pierwsze, na oddziaływaniu Biblii na literaturę, po drugie, na relacji odwrotnej, czyli wpływie literatury na tekst Pisma św.²⁶ Śladów wpływów Biblii na literaturę, zdaniem S. Sawickiego, upatrywać należy w tej najprostszej wersji uzależnień, przede wszystkim w „postaci motywów, tematów i wątków literackich”, a Biblię, Księgę Wielką, Księgę – Źródło, traktować jak tekst wyjściowy literackich zdarzeń i sensów²⁷.

R. Łużny niejako realizował owe kryteria odniesienia do wzorcowego tekstu Biblii, wypracowane przez badaczy z ośrodka kulowskiego, które polegały na odnajdywaniu w tekście literackim pierwiastków i obrazów biblijnych, a następnie odczytywaniu i artykułowaniu religijnego przesłania tego tekstu, ekwiwalentnego z biblijną kerygmą.

Badania nad Biblią w aspekcie duchowości wschodniosłowiańskiej u Łużnego, zwłaszcza biblistyka, dotyczyły nie tylko zagadnień literatury, ale również folkloru, ustnej twórczości ludowej. Biblistyka ludowa obejmowała u badacza religijne gatunki folkloru rosyjskiego, sympatią darzył zwłaszcza wiersz duchowny, legendy ludowe, a także małe formy, „miniaturowe gatunki sztuki słowa, przysłowia i porzekadła, zagadki, formuły wierzeniowe, zaklęcia, pieśni, gatunki prozy ludowej [...]”²⁸. Prezentują one recepcję myślowo-ideową, „treściowo-myślową” oraz właściwości artystyczno-literackie świętej Księgi, „historię świętą, prawdy o Bogu i człowieku”²⁹. Tropienie w Wielkiej Księdze, czy Wielkim Kodzie, jak określił Biblię Northop Frey³⁰, orzeczeń o Bogu i człowieku stało się jednym z funda-

---

²⁴ *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, [w:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 36.

²⁵ T e n ż e, *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*, [w:] *Biblia a literatura*, s. 417-427; zob. także: t e n ż e, *Inspiracja chrześcijańska we współczesnej literaturze rosyjskiej, czyli co ta literatura mówi dziś o Bogu*, [w:] *Literatura a chrześcijaństwo*, t. II, Kraków: Studium Myśli Chrześcijańskiej przy Duszpasterstwie Akademickim w Krakowie 1981, s. 100-119.

²⁶ Z o b. S a w i c k i, *Biblia a literatura. Wprowadzenie do obrad*, [w:] *Biblia a literatura*, s. 15.

²⁷ Tamże, s. 10.

²⁸ Ł u ż n y, *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, s. 36.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Wielki Kod. Biblia i literatura*, tłum. A. Fulińska, Bydgoszcz 1998.

mentalnych powodów zainteresowania Profesora bibliastyką literacką; te znaczenia starał się wyszukiwać zarówno w folklorze, jak i literaturze. Toteż folklor zafascynował go w tym właśnie naświetleniu, ujęciu religijnym i duchowym. Jako jeden z pierwszych rusycystów polskich dokonywał przybliżeń i analiz gatunków twórczości ustnej z perspektywy antropologii chrześcijańskiej, ludowej teologii i bibliistyki. Wiersz duchowny, podobnie jak i inny gatunek ludowy, religijną legendę ludową, wówczas kiedy w ZSRR zostały one usunięte z przestrzeni badawczej i objęte anatamą, Łużny odważnie wprowadził do polskiego obiegu naukowego, dzięki czemu zaistniały one na gruncie polskiej folklorystyki³¹. Semantykę biblijną, zwłaszcza tematykę eschatologiczną, sugestywne obrazy Sądu Ostatecznego, wywodzące się z opowieści Starego Testamentu, cały zbiór zagadnień ostatecznych dostrzegali R. Łużny i analizował w wierszach duchownych: *Wiersz o śmierci, O sądzie ostatecznym*, o Adamie i Ewie, w hymnie korporacyjnym *Placz Józefa, Józef Piękny*, w wierszach o wędrowcu *Pieśń o Jegorze – Jerzym, Pieśń o Fiodorze Tyrianinie*, legendzie *O św. Dymitrze z Solunia*³². Nowotestamentalne, ewangeliczne motywy znalazły z kolei swoją ludową wersję i szczególnie przenikniętą duchem ludowo-apokryficznym, teologicznie i artystycznie przez ludowych twórców uzupełnianą, w opowieści o ziemskim życiu Jezusa, Jego odkupieńczej misji, poczynając od Zwiastowania aż do Wniebowstąpienia, w takich wierszach duchownych, jak *Idut leta siego swieta...*, *Gospod' grianiet w polunoszczi*, *Czudnaja Carice-Bogarodice*, *Usłysz molitwu rab swoich*. Wynurzyła się z tych wierszy, dzięki ustaleniom Profesora, cała historia święta pojmowana na ludowo, zgodnie z kanonem ludowej wiary religijnej. Nic dziwnego zatem, że Profesor często posługiwał się w celu jej opisanego terminem „Biblia pauperum”³³. Biblia ubogich była – wspomnę – nazwą wtórną dla średniowiecznej księgi (1. poł. XIII w.) przedstawiającej wydarzenia z życia Jezusa, poparte „wyjaśnieniami typologicznymi ST”, oznaczała także historię świętą w postaci obrazów zilustrowanych na papierze po wynalezieniu drzeworytnictwa³⁴. W koncepcji R. Łużnego „Biblia pauperum” obejmowała natomiast ustną poezję religijną, repertuar

³¹ Z tej inspiracji powstały pod kierunkiem R. Łużnego dwie prace doktorskie: H. K o w a l s k a, *Rosyjski wiersz duchowny i kultura staroobrzędowców pomorskich*, Wrocław 1987; A. W o Ź n i a k, *Podanie i legenda. Z badań nad rosyjską prozą ludową*, Lublin 1988.

³² Ł u ż n y, *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, s. 38-39.

³³ T e n ż e, *Rosyjski ludowy wiersz duchowny – Biblia pauperum Słowiańszczyzny Wschodniej*, [w:] *Biblia a kultura Europy. 2000 lat chrześcijaństwa*, t. II, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź 1992, s. 147-155.

³⁴ H. L a n g k a m e r, *Biblia ubogich*, [w:] *Mały słownik biblijny*, Wrocław 1993, s. 36-37.

pieśni religijnych i wierszy duchownych, odtwarzających w uproszczonej poetyckiej wersji „historię świętą”, stanowiła Biblię w obrazkach i obrazach słownych, Biblię przeznaczoną dla ludu³⁵.

Nie tylko jednak rekonstruowanie, czy mimetyczne reprodukcje tematyki i odsłanianie w „ludowy sposób” sensu religijnego, ale także, zdaniem badacza, przetwarzanie i modyfikowanie treści, teologiczna kreatywność w warstwie chrześcijańskiej wymowy etycznej przyświecały ludowym twórcom i wykonawcom pieśni religijnych. Na przykład w pieśni *Услышь молитву раб своих*, jak pisał Łużny, w zwrocie modlitewnym do Bogarodzicy nastąpiło przesunięcie myślowe i ujawniła się teologiczna innowacja: «Ты наш судья праведная», czyli zamiana męskiej roli Boga na żeńską formę, wskutek czego Matka Boska występuje jako sędzia zamiast swego Syna, „nagradza i karze, decyduje o zbawieniu lub potępieniu”³⁶.

Ludowo-masowy etos chrześcijański, jak podkreślał Profesor, przedstawiony został na dwa sposoby, po pierwsze jako rekonstrukcja, odtworzenie historii świętej, od pierwszych aktów stwórczych aż do końca ludzkości w jej ziemskim bytowaniu, od Księgi Genesis aż do Apokalipsy. Była to, w jego ujęciu, ekwiwalencja zdarzeniowej, fabularno-narracyjnej natury relacji biblijnej, czasowo-przestrzennej, o dziejach stworzenia, zbawienia i uświęcenia, zawartej w obu częściach Pisma św. Po drugie, jako całościowy system prawd teologiczno-moralnych i zasad religijnych, ukazany poprzez rekonstruowane poetycko obrazy i fabuły biblijne, co według Łużnego odpowiada treściom tradycji chrześcijańskiej i pismom, teologii chrześcijańskiej. Koreluje ten pogląd Profesora, z sądami Gieorgija Fiedotowa, który w pracy *Стихи духовные (Wiersze duchowne)*³⁷ mówił o spójnym i całościowym systemie myślowym wiersza duchownego, a więc o chrystologii, mariologii, kosmologii, antropologii, eklezjologii, eschatologii, odpowiadających poszczególnym działom teologicznej wiedzy o Bogu i człowieku. R. Łużny zresztą w swym szkicu sam nawiązuje do tych zbieżnych z Fiedotowem ustaleń³⁸. Trzeba tutaj nadmienić, że w folklorze rosyjskim (co dokumentowały badania wielu folklorystów, np. Iwana Samarina), Bogarodzica faktycznie obda-

---

³⁵ *Rosyjska pieśń ludowa, jakiej nie znamy (wstęp)*, [w:] *Pieśń o niebieskiej księdze. Antologia rosyjskiej ludowej epiki religijnej*, wybrał, przełożył i oprac. R. Łużny, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1990, s. 15.

³⁶ Тензё, *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, s. 44-45.

³⁷ Г. Федотов, *Стихи духовные (Русская народная вера по духовным стихам)*, «Прогресс». «Гносис», Москва 1991.

³⁸ *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, s. 46.

rzona została wielką mocą, nie mniejszą wcale niż sam Bóg, nazywana była „go-spoża władczynca”, która siedzi na tronie boskim i ma prawo rozkazywać aniołom i świętym³⁹.

Teoria R. Łuźnego na temat biblijnej egzegezy, unaocznionej w wierszu duchownym, wykrywa więc teologię ludową budowaną przede wszystkim na obrzędowości i liturgii, z właściwymi jej atrybutami, po pierwsze, odsunięciem na drugi plan dogmatu o Stwórcy-Ojcu i Paraklecie-Duchu i wysunięciem osoby Chrystusa, który kumuluje cechy wszystkich Osób Trójcy, jest postrzegany jako Sędzia, nie zaś jako Odkupiciel-Zbawiciel; po drugie, dzieło Jezusa widziane jest przez współodkupieńcze cierpienia Matki–Bogarodzicy jako Matki⁴⁰, występującej także w roli Sędziego; po trzecie, wyłania się tutaj inna, niż w kanonie, hierarchia aniołów i świętych: na czele umieszczony jest Mikołaj, Jegor-Jerzy, Paraskiewa-Piatnica, miłościwa niewiasta Allelujewa; po czwarte, pojawia się ujęcie człowieka jako istoty grzesznej i akcentowanie niskości jego natury; po piąte, ujawnia się tutaj aspekt eklezjologiczny – Kościół jako świątynia, miejsce uobecniania się piękna, prawdy świętości, Rusi Świętej⁴¹.

Relacja wiersza duchownego z Biblią została, jak widać, prześledzona w pracach R. Łuźnego nadzwyczaj głęboko. Profesor dostrzegł w tychże odniesieniach zbieżność w sferze motywów, obrazowania, topiki, czyli związki intertekstualne, nie tylko zewnętrzne bliskie pokrewieństwo, ale również dokonał próby wglądu w zależności idące w głąb teologicznych sensów utworu ludowego i konfrontowania ich z różnymi dziedzinami nauk biblijnych. O tym wnikliwym i rzetelnym naświetlaniu zjawisk powinowactwa wyobrażeń ludowych z symboliką Świętej Księgi chrześcijaństwa świadczy w dorobku R. Łuźnego inna jego praca *Poetyka „wiersza duchownego” – zapomnianego i nie badanego gatunku rosyjskiej epiki ludowej*, w której hermeneutyka zastosowana przez autora w identyfikowaniu sensów rusyfikowanej kosmogonii i wiary ludowej w wierszu duchownym *Księga*

---

³⁹ Zob. E. Małek, *Motywy maryjne w folklorze rosyjskim*, [w:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 71-89, tu: s. 73-74; zob. też. И. Самарин, *Богородица в русском народном православии*, «Русская мысль» 1918, кн. 4, s. 7.

⁴⁰ Por. Федотов, *Стихи духовные*, zob. część: *Мать-Земля*, s. 69-78. Badacz wiersza duchownego mówił o chrystianizowaniu w nim ludowych i pogańskich wyobrażeń, identyfikujących Matkę Ziemię z Bogarodzicą i podwyższających Jej status w hierarchii bóstw i tradycji świętości ludowej.

⁴¹ Łуźны, *Rosyjska literatura ludowa wobec inspiracji biblijnej*, s. 47.

głębi, w innej wersji tłumaczenia *Księga niebiańskiej mądrości*, jest godna podziwu⁴².

Fundamentalną pracą R. Łużnego, skoncentrowaną na ruskiej literaturze religijnej, stanowi tom przekładów *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian wschodnich doby staroruskiej*, gdzie zamieszczono najważniejsze zabytki Rusi Kijowskiej, Rusi XIV-XVI w., oraz teksty XVII-wieczne Rusi Moskiewskiej i ziem ruskich Rzeczypospolitej w przekładzie na język polski⁴³. Istota tej jakże ważnej w dorobku Profesora antologii leży nie tylko w przybliżeniu polskiemu czytelnikowi religijnych utworów staroruskich, czasem zapomnianych już, nie tylko w podkreśleniu i uzmysłowieniu faktu chrześcijańskiego dziedzictwa Rusi i jej 1000-letniej religijnej tradycji duchowej, przynależności do grona narodów chrześcijańskich, ale również w niezwykle bogatych, obszernych komentarzach i wprowadzeniach do rozważań, składających się na solidny naukowy warsztat tłumacza, dogłębne i konieczne objaśnianie trudnych miejsc i symboliki tekstu. Wielkie znaczenie mają więc nader kompetentne odesłania do Pisma św., w każdym z pomieszczonych tutaj zabytków, wystarczy wskazać chociażby jeden przykład takiego przetłumaczonego utworu, solidnie obudowanego biblijnymi, i nie tylko, komentarzami i wyjaśnieniami. Mianowicie, XV-wieczny utwór z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego *Metropolity Misaela Poselstwo do Papieża rzymskiego Syksta IV*⁴⁴. Znajdują się tutaj zwłaszcza wskazania tłumacza na cytaty z Nowego Testamentu, literatury ojców Kościoła, czy teksty liturgiczne.

W innej pracy rozpatrującej stosunek Biblii i literatury, *Grzegorz Skoworoda (1722-1794) i jego biblijne fascynacje*, R. Łużny podjął tematykę istnienia twórcy biblijnego, a przede wszystkim swoistej nieortodoksyjnej biblistyki, w poetyckiej i filozoficzno-teologicznej twórczości Grzegorza Skoworody, oryginalnego myśliciela europejskiej kultury filozoficznej epoki oświecenia. Szerokie spojrzenie na te więzi w przestrzeni całego pisarstwa artystycznego myśliciela ukraińskiego, poety i filozofa-pielgrzyma, zwłaszcza na cykl poetycki *Ogród*

---

⁴² Zob. tenże, *Poetyka „wiersza duchownego” – zapomnianego i nie badanego gatunku rosyjskiej epiki ludowej*, „Studia Filologiczne”, z. 3: Filologia Rosyjska, Bydgoszcz: Wyd. WSP 1977, s. 43-55; zob. też: tenże, *Pieśń o niebieskiej księżce. Antologia rosyjskiej ludowej epiki religijnej...*; tenże, *Rosyjski ludowy wiersz duchowny – Biblia pauperum Słowiańszczyzny Wschodniej*, tenże, *Z badań nad rosyjską ludową pieśnią religijną*, „Roczniki Humanistyczne”, 38-40(1991-1992), z. 7, s. 39-55.

⁴³ Wybrał, przeł. i oprac. R. Łużny, Kraków: PAU 1995.

⁴⁴ *Metropolity Misaela Poselstwo do Papieża rzymskiego Syksta IV*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku...*, zob. *Komentarze*, tamże, s. 167-169.

pieśni nabożnych, jakie wzeszły i wyrosły z ziaren Pisma Świętego (1757-1785), jak również na 17 pism filozoficznych, traktatów-dialogów typu sokratycznego uwidoczniły niepowtarzalny styl przyswajania przez Skoworodę symbolicznej ontologii Biblii⁴⁵. Myśliciel, który podpisywał się jako „Warsawa, miłośnik Biblii świętej”, określał Biblię jako „świat nowy, ziemia żywych, kraj i królestwo miłości”⁴⁶. Pisał Profesor:

[...] jego koncepcja Biblii jako światła idealnego, wyrażającego istotę niematerialną, niecielesną duchowej egzystencji, stały się podstawą, na której ukształtowały się osnowy jego antropologii i filozofii praktycznej, etyki w szczególności. Właśnie z tak rozumianej „księgi nad księgami”, „Jeruzalem Nowego”, rekonstruował Skoworoda⁴⁷ wizję „Nowego świata”, „Ludu Bożego”, „państwa miłości”, „górną” nieziemskiej rzeczywistości [...]⁴⁸.

Łużny podkreślał w tej bardzo głębokiej i wyczerpującej analizie dzieła Skoworody, twórcy doktryny filozoficznej, etycznej, teologii, mistyki, jego uważną lekturę Pisma św. i zarazem oryginalną jego interpretację⁴⁹. Konkluzje badacza spuścizny Skoworody, który Biblię „uczynił punktem wyjścia i systemem odniesienia”, okazały się zatem zaskakujące, bowiem dotyczyły trzech kwestii: 1. odżegnania się filozofa od oficjalnej egzegezy biblijnej i oparcie się na zasadzie hermeneutycznej oraz alegoryzmie w czytaniu biblijnym, 2. odrzucenia zasady jedności i identyczności Pisma św. i Tradycji, 3. niezgodności z hermeneutyką chrześcijańską, katolicką czy prawosławną, w zamian zbliżenia się do „metod egzegezy antycznej, zwłaszcza stoickiej i platonicznej” (Filona Aleksandryjskiego, Klemensa Aleksandryjskiego i Orygenesusa)⁵⁰. Z całą pewnością Łużny w osobie Skoworody świetnie odzwierciedlił mechanizm uzależnienia i fascynacji Biblią, a jednocześnie jej kreatywne i teleologiczne spożytkowanie przez ukraińskiego pisarza.

W dawnym piśmiennictwie wschodniosłowiańskim, widzianym w bliskim kontekście biblijnym, Profesora, odkrywającego nieznanne stronicę duchowości Słowian, urzekła także sylwetka „ojca literatury białoruskiej” Franciszka Skoryny

---

⁴⁵ R. Ł u ż n y, *Grzegorz Skoworoda (1722-1794) i jego biblijne fascynacje*, [w:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 121-137.

⁴⁶ Tamże, s. 132.

⁴⁷ Пор. О. М а р ч е н к о, *Библейская герменевтика у Григория Сковороды*, „Розніки Humanistyčne” 44(1996), z. 7, s. 91-106.

⁴⁸ Ł u ż n y, *Grzegorz Skoworoda*, s. 133.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 137.

z Połocka, któremu poświęcił obszerną i ważną wypowiedź *Doktor Franciszek Skoryna z Połocka (między 1485-1490 a 1552) oraz jego średniowieczno-renesansowa biblistyka*⁵¹. W szkicu Łużnego odsłoniła się postać Skoryny jako „pierwszego w dziejach narodów ruskich uczonego biblisty”, XVI-wiecznego „biblioznawcy”⁵², oraz różne odniesienia białoruskiego twórcy do Biblii. Łużny ukazał więc Skorynę jako edytora, tłumacza oraz komentatora i „kompetentnego znawcę-erudyte”. Z tych trzech płaszczyzn relacji poruszonych przez autora tekstu, warto skupić się na kwestii przekładu Biblii, powstałej, jak wiadomo, w trzech językach: hebrajskim (Biblia hebrajska – Stary Testament), aramejskim (głównie w dwu księgach z wpływami aramejskimi w kilku innych księgach) i greckim (Nowy Testament). Wśród biblistów bowiem tłumaczenie Biblii jest wciąż ważkim problemem dyskusji, zwłaszcza jeśli idzie o kolejne tłumaczenia Pisma św. na języki narodowe⁵³.

Rodzi się naturalne pytanie, z jakiego właściwie języka przetłumaczył Skoryna tekst Biblii w 1520-1521 roku w Pradze na język narodowy, czyli, według Łużnego „język literacki Rusi litewsko-polskiej z przełomu XV/XVI wieku, określany dziś jako język cerkiewno-ruski, słowiańsko-zachodnioruski, ewentualnie jako starobiałoruski”⁵⁴? Z jakich źródeł i z jakiej podstawy biblijnej korzystał Skoryna, dokonując swego przekładu jeszcze przed ukazaniem się Biblii Ostrogskiej, wydanej drukiem przez Iwana Fiodorowa na Wołyniu (Ostrog 1580-1581, Moskwa 1663) i po Biblii Gennadiuszowskiej (1499)?

Odpowiedź, jakiej udzielił na to pytanie R. Łużny w swych rozważaniach, jest właściwie połowiczna, niedokładna i nie do końca wyjaśnia tę właśnie, jak się okazuje wciąż niejasną, kwestię translatorską. Profesor pisał bowiem, że najprawdopodobniej Skoryna posłużył się „niewątpliwie doświadczeniami istniejących już wówczas przekładów Pisma Świętego na języki słowiańskie, może także tak rękopiśmienne jak i drukiem już ogłaszane, w tym czeskie i polskie [...]”⁵⁵. Innymi słowy, chodzi więc w źródłach inspiracji dla Skoryny o Biblię

⁵¹ [W:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 87-99.

⁵² Tamże, s. 90-91.

⁵³ Por. Świdarkówna, *Bramy do Biblii*, s. 17-30; zob. też. E. Siatkowska, *Tradycja i dynamizm współczesnych przekładów Biblii na polski, czeski i górnołużycki*, „Roczniki Humanistyczne” 43(1995), z. 7, s. 11-19; zob. też: A. Naumow, *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*, tamże, s. 33-41; L. Janowska, *Biblia słowiańska w spuściźnie św. Dymitra Rostowskiego*, [w:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 101-118.

⁵⁴ *Doktor Franciszek Skoryna z Połocka...*, s. 91.

⁵⁵ Tamże, s. 92.

słowiańską, głównie czeską, drukowaną w Wenecji⁵⁶ i o *Wulgatę* św. Hieronima (łaciński tekst końca IV w.), i być może, jak pisał Łużny, jakieś polskie jeszcze definitywnie nie ustalone wydanie Pisma św. Być może Skoryna korzystał także w swej pracy tłumaczeniowej i edytorskiej z druków cyrylickich Szwajpolta Fiola⁵⁷. Tę hipotezę podnosił również Aleksander Naumow, podkreślając, że białoruski pisarz wydał około 1522 roku w Wilnie cykl broszur zatytułowanych *Mała księga podróżna*, w której znajdowało się 8 tekstów poświęconych akatystom, i korzystał z różnych wzorców językowych przy ich tłumaczeniu i translacji biblizmów na język cerkiewnosłowiański, zarówno bizantyńsko-słowiańskich jak i zachodnich, w tym czeskich i polsko-litewskich⁵⁸. Jak widzimy, charakterystykę dotyczącą języka Biblii Skoryny, podobnie jak zagadnienia „językowo-translatorskie” Łużny, badacz Pisma św., pozostawił innym specjalistom, zajmując się przede wszystkim udokumentowaniem – trzeba podkreślić, w bardzo erudycyjny sposób – prekursorstwa i zasług białoruskiego biblisty w sferze hermeneutyki tekstu Biblii (komentarze, posłowania, przybliżenia, glosy...).

Odkrywanie semantyki biblijnej i etyki chrześcijańskiej w przestrzeni duchowości wschodniosłowiańskiej wyraziło się nadto w refleksji nad twórcami barokowymi w pracy Łużnego *Pisarze baroku wschodniosłowiańskiego oraz ich biblijne lektury*⁵⁹, gdzie zilustrowano poezję ruską XVII-XVIII wieku, „wschodniosłowiańską poezję świętą”, jak pisał autor artykułu⁶⁰. Odsłonięto więc tu stronice religijnej duchowości ukraińskiej w twórczości takich wybitnych przedstawicieli Rusi ukraińskiej, Czerwonej i nadnieprzańskiej, jak Cyryl-Kirił Trankwilion Stawrowiecki, Iwan Wełyczkowski i Dymitr Tuptało-Rostowski. Poeci barokowi realizowali tę poezję biblijno-ewangelijną, podkreślał autor, w ujęciu tematyczno-ideowym (Stawrowiecki), odwoływali się do różnych odmian poetyckich, liryki konceptualnej i modlitewno-liturgicznej, medytacji religijnej, jak w przypadku wierszy profesjonalnego poety, Wełyczkowskiego, uciekali się do osobistego autobiograficznego tonu wypowiedzi lirycznej i autocharakterystyki (Rostowski),

---

⁵⁶ Polskie przekłady Biblii sięgają XIV wieku: *Psalterz Floriański*, *Psalterz Puławski* (XV/XVI w.), *Biblia Królowej Zofii* (tzw. *Biblia Szarospatacka* z 2. poł. XV w., w tłumaczeniu ks. Andrzeja z Jaszewic, zniszczona w czasie II wojny światowej), *Biblia* Jakuba Wujka (1593, 1599). Zob. L a n g k a m e r, *Biblia*, [w:] *Mały słownik biblijny*, s. 34-36; też: (hasło:) *Tłumaczenia Biblii*, [w:] *Mała encyklopedia biblijna*, Kraków: D.W. „Aslan” 1995², s. 358-359.

⁵⁷ Ł u ż n y, *Doktor Franciszek Skoryna z Połocka...*, s. 93.

⁵⁸ N a u m o w, *Czy język jest konfesyjny?*, s. 35-36.

⁵⁹ S. 51-69.

⁶⁰ Tamże, s. 57.

a poza tym uprawiali różne gatunki poezji religijnej, np. psalmy, albo kanty duchowne (*Wieńce* Rostowskiego), bądź też religijną lirykę kameralną, wiersze – pieśni. Analizowanie religijnej poezji barokowej podobnie, jak we wcześniejszych studiach Łuźnego, obracało się wokół obrazowania tematyki, motywów, poruszania aspektów formalnych i stylistycznych tekstu poetyckiego oraz tropienia w nim ścisłych związków z biblijną chrystologią, mariologią, eschatologią i hagiografią⁶¹.

Przejawił się więc znów tak uprzywilejowany u Łuźnego sposób czytania znaczeń biblijnych, od tekstu poetyckiego i jego warstwy wyrażania, a dalej planu treści (*signifié*) do konfrontacji jej z głębokim egzystencjalnym sensem i prawdą tekstu biblijnego, szukania w niej archetypowej sytuacji ludzkiej. Elementy metody i interpretacji semiotycznej w traktowaniu literatury w jej powiązaniu z Biblią są tutaj łatwo zauważalne (przydatność metodologii semiotycznej w egzegezie Biblii podnosił niegdyś S. Sawicki), profesor Łuźny bowiem w jakimś stopniu odwoływał się do tej właśnie metodologii. Pasja Chrystusa na przykład, w bogatej gamie biblijnych tematów Rostowskiego, stanowiła – w mniemaniu Łuźnego – „niezwykle silne źródło inspiracji twórczej, nieobojętne także dla sfery jego myślenia teologicznego”, co znalazło znakowe odbicie w *Wieńcach* i poszczególnych częściach tego cyklu, obrazujących dramat pasji Zbawiciela: *Wieniec z gwiazd 12 ranom Chrystusowym*, *Wieniec z gwiazd 12 Chrystusowi*, *jakie zabłysły w Jego modlitwie ogrojcowej*, ilustrującej motywy chrystologiczne, a więc sceny męki, akcesoria pasyjne, motywy „korony cierniowej”, „krzyżowego drzewa”, jak też obrazy innych postaci, uczestników owego archetypowego zdarzenia: Matki, Jana, innych apostołów, czy bohaterów starotestamentalnych⁶².

Jako zwolennik głębokiego przeświadczenia o zakorzenieniu folkloru i literatury rosyjskiej w nurcie religijnym, poczynając od jej najdawniejszych przejawów poprzez czasy ruskiego średniowiecza i Rusi Moskiewskiej, R. Łuźny nie mógł, rzecz jasna, przejść obojętnie wobec czasów najnowszych, zignorować wielkich dokonań literatury XX wieku. Tym bardziej, że zrodziły się one w epoce totalitaryzmu i zniewolenia myśli twórczej i aktywności pisarskiej, deptanej i brutalnie odrywanej od fundamentu religii i Pisma św. Przywołania zatem zjawisk literatury rosyjskiej XX wieku w kontekście Biblii miały w refleksji Łuźnego szczególny charakter. Dla polskich rusycystów w swych pionierskich pracach Profesor odkrył pisarstwo poety emigranta, wymazanego niegdyś z kart

⁶¹ Tamże, s. 63.

⁶² Tamże, s. 67.

historii literatury rosyjskiej, czyli niezwykłą twórczość Wiaczesława Iwanowa. W *Opowieści o Światomirze carewiczu* W. Iwanowa, w ostatnim utworze pisarza, niepowtarzalnym, jak uważał R. Łużny – syntetyzującym całościowo jego dorobek poetycki, dziele niedokończonym i napisanym prozą, a przy tym utworze hagiograficznym, ogłoszonym drukiem dopiero w 1971 roku, Profesor pośród innych aspektów tej zagadkowej opowieści zwrócił uwagę na motywy maryjne i stała obecność Matki Bożej, która asystuje Światomirowi wraz z Janem Ewangelistą. Był to, można powiedzieć, taki inny nieco, odzwierciedlony w prozie obraz ikonograficzny, typ *deesis* ukazany w dziele, w jakim wybija się na czoło idea państwa Bożego. Jak konkludował autor tekstu, była to idea „upostaciowana w micie, twórczo zresztą interpretowanym i historycznie oraz narodowo ukonkretionym, krainy Jana Prezbitera, wreszcie miejsce i rola w systemie poglądów teologicznych naszego pisarza jego mariologii (obecność postaci Bogarodzicy i Jej rola w rozwoju powieściowych wydarzeń, powiązanie z osobą i działaniami Maryi postaci Jej Dziewiczego Małżonka, św. Józefa oraz wyeksponowanie «tradycji świętojańskiej», ale nie tej wiążącej się z Janem Chrzcicielem, lecz z Janem Ewangelistą; te dwa ostatnie momenty niewątpliwie mają proveniencję zachodnią, łacińską, nie wschodnią)”⁶³.

Tradycja świętojańska, w przekonaniu badacza była wynikiem, niespotykanego do tej pory zespolenia się dwu tradycji religijnych, wschodniej i zachodniej, proveniencji łacińskiej⁶⁴, co oczywiście nie jest zaskakujące w przypadku Iwanowa, który wszak stał się reprezentantem owych dwu tradycji, dwu płuc chrześcijaństwa po przyjęciu katolicyzmu w 1926 roku, w Bazylice św. Piotra w Rzymie według formuły W. Sołowiowa. Iwanowowski *Wiersz o Świętej Górze*, zresztą przełożony przez Łużnego, często przedrukowywany, interpretowany był w wielu artykułach Profesora jako wyraz odświeżenia staroruskiej tradycji myślowej i religijnej, łączącej życie ascetyczne z pracą i twórczością⁶⁵. Badania nad W. Iwanowem, prowadzone przez Łużnego, dały z pewnością podwaliny do dalszych hermeneutycznych poczynąń przybliżania twórczości poety w aspekcie biblistyki, stały się zapładniające dla młodych współczesnych badaczy XXI w.,

---

⁶³ Ł u ż n y, *Świat chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu w Wiaczesława Iwanowa „Opowieści o carewiczu Światomirze”*, [w:] *Sacrum w literaturach słowiańskich*, s. 242.

⁶⁴ Tamże, s. 242-243.

⁶⁵ T e n ż e, *Pieśń o Świętej Górze*, przeł. R. Łużny, „W Drodze” 1988, nr 8 (180), s. 32-33 (tu też zob. t e n ż e, *Wiaczesława Iwanowa pieśń o Świętej Rusi*, s. 28-31); por. A. Woźniak, *Wiaczesław Iwanow i jego stylizacje ludowe*, „Slavia Orientalis” 36(1988), nr 1, s. 111-123.

czego dowodem jest wydana niedawno w Lublinie solidna monografia lubelskiej badaczki Ewy Stawinogi *Symbolika biblijna w poezji Wiaczesława Iwanowa*⁶⁶.

Zatrzymując się na związkach z Biblią dzieł pisarzy współczesnych: Anny Achmatowej, Borysa Pasternaka, Jurija Dombrowskiego, Michaiła Bułhakowa, Profesor wyszedł – w swym pokiereszowanym przez cenzora tekście – od podstawowej tezy o chrześcijańskiej podstawie i korzeniach kultury i literatury Rosji, „jednej z trzech sukceserek Rusi Kijowskiej”, jej tożsamości narodowo-kulturowej, opartej na „1000-letniej kulturze i fundamencie chrześcijaństwa w odmianie prawosławnej”, duchowości chrześcijańskiej, etosie religijnym i horyzoncie transcendencji⁶⁷. Dlatego też Pismo św. było obecne, konkludował Autor, w kulturze tej od samego początku⁶⁸, a „Księga Słowa Bożego, pierwszy podstawowy tekst literacki, stała się dziełem modelowym i pierwowzorem całego piśmiennictwa staroruskiego”⁶⁹. Literatura współczesna, radziecka, rosyjska, jak pisał, „jest z tą księgą nadspodziewanie dobrze oswojona”⁷⁰.

Ciekawie zabrzmiała w tej pracy kolejna teza o powrocie literatury do źródeł chrześcijańskich, o tym, że Achmatowa, Pasternak, Bułhakow i Dombrowski, biblijnie zorientowani pisarze i ich faktycznie modelowe dzisiaj i znane dzieła (*Wiersze biblijne (Rachel, Żona Lota, Melchola [Mikol])*, *Ukrzyżowanie czy Requiem* Achmatowej⁷¹, *Kustosz starożytności* Dombrowskiego, *Doktor Żywego* Pasternaka, *Mistrz i Małgorzata* Bułhakowa) stały się „najdobitniejszym przejawem powrotu do literatury chrześcijańskiej [...] a tym samym nawiązania przez nią na nowo do przerwanej literatury ojczyznej”⁷². Szczególną rangę inspiracji biblijnej dostrzegął Profesor w wyjątkowej pod względem wykorzystania materii Pisma św. powieści Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*, zbudowanej na pomysłe „powieści w powieści” zarówno z tworzywa ewangelijnego, jak i apokryficznego i rekonstruującej historię męki i śmierci Jezusa z Nazaretu. O Biblii jako stymulującym źródle w utworze Bułhakowa tak pisał Łużny: „Jej miejsce i rola,

---

⁶⁶ Lublin: Wyd. UMCS, 2013.

⁶⁷ Ł u ż n y, *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*, s. 420.

⁶⁸ Zob. A. W o ź n i a k, *Biblia w literaturze rosyjskiej. Od ortodoksji ku parafrazie*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, 4(2009), s. 185-199.

⁶⁹ Ł u ż n y, *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*, s. 422.

⁷⁰ Tamże, s. 426.

⁷¹ Zob. J. O r ł o w s k i, *Biblia w poezji Anny Achmatowej*, [w:] *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, s. 343-357; zob. też. D. P i w o w a r s k a, *Bóg i człowiek w poezji Anny Achmatowej*, w: *Biblia a kultura Europy*, t. II, Łódź 1992, s. 222-232.

⁷² Ł u ż n y, *Biblia w kręgu zainteresowań współczesnych pisarzy rosyjskich*, s. 426.

jaką w powieści *Mistrz i Małgorzata* odgrywa, pozwala uznać M. Bułhakowa za twórcę, który w porównaniu z innymi pisarzami o podobnych zainteresowaniach na inspirujące działanie Biblii był najbardziej podatny. Pod tym względem jego dzieło stanowi niewątpliwie najwybitniejsze osiągnięcie literackie⁷³. Bułhakowskie *opus vitae* było, w jakimś nieporównywalnym i odległym sensie, odniesione przez niego do takich utworów religijnych, jak *Jezus z Nazaretu* Romana Brandstaettera czy powieści *Józef i jego bracia* Tomasza Manna.

Profesor wypowiadał owe znamienne słowa o renesansie nurtu religijnego w XX-wiecznym piśmiennictwie rosyjskim w latach 80. XX wieku, a więc wówczas, gdy pisarze ci i ich zakazane teksty nie były jeszcze w Rosji publicznie dostępne, ani tym bardziej oficjalnie wydawane! (przynajmniej nie wszystkie). Owo jakże dobitnie artykułowane przeświadczenie Profesora o nawiązaniu utraconej więzi literatury z jej biblijną archetypową podstawą znajduje mocne uzasadnienie, bowiem literatura rosyjska 2. połowy XX i dzisiaj XXI wieku kształtowała się w kontekście religijnego odrodzenia i ciągle jest z Pismem św. nieźle oswojona, co udokumentowała z kolei niedawna praca Wandy Supy *Biblia a współczesna literatura rosyjska*⁷⁴.

Ze źródła poszukiwania utraconej więzi literatury rosyjskiej z metafizyką i transcendencją zrodził się również tekst R. Łuźnego o Władimirze Maksimowie i włączenie prozy współczesnego rosyjskiego pisarza religijnego – jakim bez wątpienia był Maksimow, redaktor paryskiego „Kontynentu” – do kanonu lektur rusycystycznych. Szczytowe osiągnięcie Maksimowa, powieść o chrześcijańskiej orientacji *Siedem dni stworzenia* (1971), powstała w okresie zastoju w ZSRR, czerpała swe soki z Pisma św. i Księgi Rodzaju, nie mogła oczywiście być opublikowana w ZSRR. Jak pisał Łuźny, utwór ten pozwolił na dostrzeżenie i docenienie wagi nurtu rosyjskiej literatury religijnej w 2. połowie XX wieku oraz egzystencjalizmu teistycznego w wydawałoby, zlaicyzowanej i bezbożnej kulturze tego czasu. Badania zatem nad twórczością W. Maksimowa i jej biblijnymi konotacjami zapoczątkowane zostały w Polsce właśnie przez R. Łuźnego⁷⁵, który nosił się nawet z zamiarem uhonorowania rosyjskiego pisarza religijnego doktorem honoris causa KUL. Niestety, życie dopisało inny scenariusz dla obu wybit-

⁷³ Tamże, s. 425-426.

⁷⁴ Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2006.

⁷⁵ Zob. Р. Лу́жны, *Владимир Максимов и другие. Религиозные течения в современной русской литературе*, [w:] *В литературном зеркале. О творчестве В. Максимова*, Париж–Нью-Йорк 1986.

nych postaci, W. Maksimowa (zmarł w Paryżu w 1995 r.) i R. Łużnego (zmarł w Krakowie w 1998 r.).

Rola Biblii w naukowym dorobku prof. Ryszarda Łużnego na temat duchowości Słowian wschodnich jest nie do przecenienia. Wszystkie jego biblijne teksty wskazują na nadzwyczaj poważną i drobiazgową lekturę Pisma św., na recepcję literatury przez nader sumiennego czytelnika i wytrawnego znawcę bibliistyki. Łużny jako prekursorski sławista i badacz literatur wschodniosłowiańskich w kontekstach Biblii pojmował tę literaturę jako *locus theologicus*, dociekał jej teologicznej i duchowej głębi, zwracał nadto uwagę na aspekt formalny owych więzi, stronę genologiczną i epistemologiczną, uczulając na różnorodne typy wypowiedzi, gatunki i formy gatunkowe oraz stylistykę utworów literackich. Jego teksty biblijne mają charakter monograficzny, ujmują za każdym razem konkretną problematykę całościowo, jeśli nie zawsze wyczerpująco, to zawsze odkrywczco, prowadząc wywód poprzez drobiazgowo analizy poetyki, formy, stylu dzieła literackiego, jak również jego wymowy religijno-chrześcijańskiej w jej prawosławnej odmianie. Bezsprzecznie dokonania te były i są podniętą do dalszych badań nad Biblią i literaturą rosyjską, jakkolwiek by się na nie patrzyło i wbrew prorocctwom niektórych badaczy o kresie i wyczerpaniu tychże badań. Warstwa inspiracji, odniesień tekstualnych i intertekstualnych, przesłania etycznego, moralistyki i aksjologii chrześcijańskiej – te wszystkie zagadnienia są dla spuścizny biblistycznej R. Łużnego bardzo ważne. Sądzę, że to jednak nie tylko i wyłącznie czysto naukowe i filologiczne zainteresowanie Księgą Ksiąg, Księgą Głębi. Głębokie zanurzanie się w jej prawdy natchnione, czułe pochylanie się nad zobrazowanymi w Świętej księdze sprawami boskimi i w nie mniejszym stopniu sprawami ludzkimi, to również osobiste świadectwo Ryszarda Łużnego i indywidualne doświadczenie *sacrum*.

БИБЛЕЙСКИЕ РАССУЖДЕНИЯ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ РЫШАРДА ЛУЖНОГО НА ТЕМУ ДУХОВНОСТИ

R e z y u m e

В статье поднимается проблематика библейских исследований Профессора Рышарда Лужного, который первый в польской русистике, а также шире – славистике, начал свою научную рефлексию над Библией, христианской «Книгой

Книг», в середине 70-х гг. XX века. Зарождение этих исследований пришло на сложный период польских реформ и переоценки ценностей времен «Солидарности» и впоследствии существенных государственных перемен. Автор статьи обращает внимание на те очередные факты, главным образом научные конференции, работы и статьи Профессора, в которых затрагивались существенные вопросы отношения литературы и Библии, начиная с народной литературы, а затем современной русской литературы XX века. Притом, учитываются также работы посвященные белорусской и украинской литературам XVI и XVIII вв. в их соотношении с Библией. В рассуждениях акцентируются также главные признаки понимания литературной библистики Р. Лужным, такие как: 1. Библия как архетип литературного творчества, 2. как образец поэтики, 3. как модель этической христианской морали.

RYSZARD ŁUŻNY'S REFLECTION ON SPIRITUALITY IN HIS RESEARCH IN THE FIELD OF BIBLICAL STUDIES

Summary

This article deals with the problems researched by Professor Ryszard Łużny in the field of Biblical studies. R. Łużny was the first Polish expert in Russian studies - or in fact in Slavic studies - to initiate literary reflection upon the Bible in the mid-1970s. When Łużny began his research, Poland was going through serious reforms, changes and substantial revisions of the political system. The author of this article focuses on depicting contexts which contributed to R. Łużny's literary Biblical studies. This latter activity translated onto a variety of his actions: his publications and his organization of scientific conferences. All these concentrated on the relation between literature and the Bible, beginning with reflection on the Russian verbal, folklore literature and ending with his studies on the Russian literature of the 20th century. The article also shed light on R. Łużny's works on Ukrainian and Belarusian literatures between the 16th and the 18th century in the context of their relation to the Bible. The basic exponents of how Łużny understood literary Biblical studies are presented. These included: (1) The Bible as an archetype of literary art, (2) the Bible as a model for poetics, (3) the Bible as a model for Christian ethics .

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: Ryszard Łużny, Biblia, literatura rosyjska, literatura ukraińska, literatura białoruska.

Ключевые слова: Рышард Лужны, Библия, русская литература, украинская литература, белорусская литература.

Key words: Ryszard Łużny, the Bible, Russian literature, Ukrainian literature, Belarusian literature.